

Lan Hài *Paphiopedilum emersonii* Koop. & P.J.Cribb

Hoàng Hưng lược dịch theo *Slipper Orchids of VietNam*

Lan hài *Paphiopedilum emersonii* là một giống lan có cánh hoa màu trắng, tròn và lớn với chiếc mũi (pouch) màu vàng cam. Từ lâu, cây lan này được coi như là một cây đặc hữu của Trung Quốc.

Vào mùa Xuân năm 1985, những người buôn lan từ Quảng Tây (Guangxi) có mang khoảng 100 cây lan này cho vườn lan Maisie ở Hong Kong. Nhưng vì tình trạng các cây lan quá tồi tệ nên ông Law Ka Kai, chủ nhân vườn lan không mua. Sau đó họ mang đến Diamond Farm và được xuất cảng đến một người trồng lan nổi tiếng ở California là Emerson Charles qua Bác sĩ Sandy Lee. Được nuôi trồng cẩn thận, một cây đã ra hoa vào năm 1986. Cây lan này được Koopowitz và Cribb mô tả vào năm 1986. Lúc đó người ta cũng không biết rõ nguyên xứ của cây lan này và chỉ cho rằng đã được tìm thấy ở Hải Nam, tỉnh Quý Châu (Guizhou) phía đông nam Trung Hoa.

Jack Folie, một nhà sưu tập hoa lan người Hoa Kỳ là người đầu tiên đã tả tình trạng sinh thái của cây lan hài *Paph. emersonii* mọc tại biên giới tỉnh Vân Nam và Quảng Tây. Ông ta thấy cây lan này mọc ở lưng chừng núi đá vôi, trên cao độ 600-700 thước. Cây cối ở đây gồm những bụi gai góc rậm rạp và những khoảng trống của khu rừng khô vào những năm về trước. Những khóm lan hài *Paph. emersonii* còn sót lại mọc trên vách đá dựng đứng, rợp mát quay về phía bắc, lẫn trong đám rong rêu có nước thấm ra từ trong đất, do đó tránh được nạn khô hạn hay cháy rừng ở vùng này. Người ta cho rằng hạt lan đã nảy mầm trong đám rêu và rễ ăn xuống đám đất cát, đá hay mùn cây ở dưới. Ở đây cũng có những loài lan khác như có *Cymbidium kanran*, *Cym. forestii* và *Phaius*. (Foolies 1999a).

Căn cứ vào tin tức khởi thủy của những lái buôn lan Trung hoa, Foolie cho rằng lan hài *emersonii* có thể mọc từ Tây Nam, tỉnh Vân Nam, qua Tây Bắc tỉnh Quảng Tây rồi tới tỉnh Quảng Đông. Gần đây cuộc tìm kiếm của Tsi, Che, Cribb, Luo và Siu xác nhận rằng cây lan này có tại Quý Châu.

Chứng cứ đầu tiên về việc Việt Nam cũng có lan hài *Paph. emersonii* được biết vào tháng 6, năm 1997 do một công ty ở gần Hà Nội. Công ty này tổ chức việc thu góp qui mô các giống lan hài khắp miền Bắc Việt Nam. Theo Tanaka (1998), người đã tả rõ chi tiết hoạt động của công ty này trên trang Web thì lan hài *emersonii* đầu tiên được thấy vào tháng 12, năm 1997 tại Napa, phía bắc của Việt Nam. Cho đến nay, địa điểm này vẫn chưa được xác định rõ rệt và lẽ tất nhiên không hề có tại Việt Nam (vì con buôn muốn giấu kín địa điểm). Có lẽ cây lan này được thu lượm tại giấy núi đá vôi gần thị trấn Na Phác, phía bắc tỉnh Bắc cận giáp ranh phía nam tỉnh Cao Bằng.

Lan hài *Paph. huonglanae*
Báo Hoa Cảnh

Năm sau đó Nguyễn Thiện Tịch (1998) đã công bố về cây lan hài Hương Lan *Paph. huonglanae*, đặt theo tên con gái của ông ta trên báo Hoa Cảnh. Hiện nhiên đây là một đồng danh với cây *Paph. emersonii*. Các chi tiết được mô tả do một người buôn lan cung cấp mà không có một tin tức đặc biệt nào về xuất xứ của cây lan. Theo tác giả cây này không giống với những cây lan khác vì cây này với cánh hoa trắng và mũi hài (pouch) màu vàng cam đậm, đẹp hơn và đã thu mua được tại giầy núi đá vôi thuộc tỉnh Cao bằng gần biên giới Việt Hoa. Cho tới gần đây, lan hài *Paph. emersonii* chỉ được biết có tại Việt Nam qua những nơi bán cây lan rừng đã thu lượm được ở miền Bắc (bổ cáo của Averyanov và các cộng sự viên năm 2000). Một số lượng lớn đã được xuất cảng trái phép ra nước ngoài. Mãi cho tới mùa Xuân năm 2001, trong chuyến khảo sát do Hội cây cỏ và giống thú quốc tế và Hội Địa dư quốc gia Hoa Kỳ tài trợ, Averyanov và Phan kế Lộc mới tìm ra giống lan hiếm quý này. Lan Hài *Paph. emersonii* có những đòi hỏi về môi trường sinh sống tương tự như cây *Paph. hangianum*. Những cây lan này thường mọc trong rừng cây có lá lớn, xanh tốt quanh năm, có những khoảng trống khô ráo, đất đá lở ở cao độ 550-750 thước trên núi đá vôi. Nghiên cứu sơ khởi cho biết *Paph. emersonii* mọc ở những phần nhỏ của khu vực núi đá vôi thuộc tỉnh Bắc Cạn và phía bắc tỉnh Thái Nguyên.

Thời trước nơi này có lẽ thuộc tỉnh Lạng Sơn, giáp ranh với Trung Quốc và buồn thay những cây cối nguyên thủy của vùng này đã bị hoàn toàn tiêu diệt và bây giờ không còn gì nữa.

Paph. emersonii là một giống lan cực kỳ hiếm quý tại Việt Nam, toàn bộ bị bóc nhẵn nhụi vì việc thu mua trái phép. Nhu cầu về giống lan này rất cao tại Việt Nam, và đó là nguyên nhân của việc gom góp một số lượng quá lớn trong những năm gần đây.

Tin tức hiện tại cho biết lan hài *Paph. emersonii* còn hiếm quý hơn là hài *Paph. hangianum* và chắc chắn là cây này đang ở vào tình trạng tuyệt chủng.

Paphiopedilum emersonii Koop. & P.J.Cribb viết trong nguyệt san Orchid Advocate 12, 1986.
Paphiopedilum huonglanae Nguyễn thiện Tịch viết trong Hoa Cảnh 10-11.1998